

Egyed Ákos: Gróf Mikó Imre – Erdély Széchenyije

Multiplex Media – DUP, Debrecen, 2005. 256 lap

Mikó Imre (1805–1876) az erdélyi mágnások között meghatározó szerepet játszó, ősi, vagyonos, gróf Mikó és Mikes családok leszármazottja, hosszabb nagyenyedi és rövidebb marosvásárhelyi tanulmányok után 1826-ban kezdte meg bő ötven esztendeig tartó közpályáját. Természetesen az ő életútja is többosztatú, mint minden a 19. század nagy fordulópontjain átívelő életpálya. A magas hivatalokat és címeket tekintve két időszakban volt igazán sikeres. Először a reformkorban, amelynek végén (1847–48) Erdély főkincstárnoka (tezauráriusa), főkormányzó-helyettese, majd a Gubernium tényleges elnöke lett. Bár 1848-ban a kancellári jelöltséget visszautasította, és a Bach-rendszer utáni viszonylagos enyhülés évétől (1860) kezdve is csak rövid ideig volt főkormányzó (lemondott), mégis lett egy második csúcspontja hivatali pályájának: a kiegyezés után Andrássy Gyula magyar kormányának minisztereként a közlekedés- és közmunkaügyi tárca élén állt 1867–70 között. Azért érdekesek e biográfiai tények, mert Mikó Imre monográfiája, Egyed Ákos szerint, nem a személyes pozícióemelkedések (sikerek) idejéhez érdemes kötni Mikó pályájának csúcspontjait, hanem a Bach-rendszer, az önkényuralom szűk tíz esztendejéhez (1850–59). A szerző e megfontolás jegyében alakította ki a kötet szerkezetét – hiszen ez a tíz év több mint a felét öleli fel (79–199) a monográfia törzsszövegének –, és világosan rögzítette is (78) alaptételét: „Az ő [mármint Mikó] ideje a szabadságharc leverése után jött el, amikor életét és vagyonát az erdélyi magyarság mentésének, aztán felemelkedése ügyének szentelte.”

Több szempontból is érthető, s reflektáltan alátámasztott Egyed Ákos ítélete, hi-

szen ő az erdélyi székely-magyar közösség történelmi nézőpontjából értékeli hőseit, s ebből következően az nyilván kevésbé fontos, hogy mikor lett főhivatalnok, hanem sokkal lényegesebb, hogy mikor járult hozzá érdemien e közösség szellemi, kulturális, anyagi gyarapodásához. Sok olyan 18–19. századi főúri „közszolga” volt, aki becsülettel elvégezte hivatali teendőit, és a magyar ill. erdélyi kormányzések valamely kulcspozíciójába került, s mégsem emelkedett egy monográfiára érdemesült történelmi személy szintjére. Nyilván ennek az is az oka, hogy a Habsburg-udvar által fel-emelt rendi főméltóságviselők csak ritkán azonosultak a rendi-nemzeti közösség célkitűzéseivel. Mikó Imrét azonban (elsősorban) az önkényuralom alatti tevékenysége kiemelte a Nopcsa Elek, Erdődy József, Kornis János, Koháry Ferenc fémjelezte – csak néhányat a közel kortárs főhivatalnokok közül említve – névsorból. A monográfia már említett, közel tíz esztendőt felölelő szakasza (79–199.) ennek ékes tanúbizonysága. Ebben a részben Egyed Ákos egy-egy tevékenységi kört elemezve mutatja be Mikót, mint az Erdélyi Múzeum-Egyesület (EME) megszervezőjét, az Erdélyi Gazdasági-Egyesület (EGE) újjászervezőjét, iskolák bőkezű támogatóját, a Kolozsvári Nemzeti Színház egyik megmentőjét, történelmi forráskutatások összefogóját, lapkiadót, politikus-közírókat. Azaz fölvezet, hogy az 1850-es években Mikó Imre hogyan lett az erdélyi magyarság szellemi és kulturális életének vezetője, áldozatos mecénás, nagyhatású közösségi-nemzeti alkotások létrehozója.

Az „ő ideje” kifejezés egyrészt tehát a szerző történelmi távlatú értékeléséből kapja meg létjogosultságát: Egyed Ákos elem-

zése szerint 1849 után bontakozott ki Mikó Imre pályájának az a szakasza, amelyben történelmi léptékű személyiséggé vált, s amely miatt a magyar kollektív emlékezet leginkább számon tarthatja őt.

Lehet azonban az idézett tételmondatnak („az ő ideje a szabadságharc bukása után jött el”) egy másik olvasata is. Úgy is érthetjük, hogy Mikó a szabadságharc után találta meg valódi élethívását, s ennek a korszaknak a kihívásaira tudott a személyiségével, élet- és politika-felfogásával harmonizáló válaszokat adni. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy Mikó azonosult volna az önkényuralom világával; éppen ellenkezőleg: csak annyit jelent, hogy ekkor egyértelműsödött politikai helyzetűdata, s így ez a kor tudta belőle a lehető legtöbbet kihozni. Minden korszakban „akadni fog a sok egyén közt egy, aki valamennyi többinél erősebben érzi a közszükséget” – fogalmazta meg Asbóth János, a dualizmus ismert politikus-publicistája nagy hatású (de alapjaiban vitatható) történeti esszéjében (*Három nemzedék*, 1873.) az általános összefüggést. S valóban, olyan érzésünk keletkezhet Egyed Ákos monográfiáját olvasva, hogy Erdélynek az 1850-es években éppen Mikó Imrre volt szüksége, és viszont: Mikó Imre akkor és ott találhatta meg valódi feladatát.

A kiindulópontot nyilván az adósság élménye teremtette meg. Mikó Imre – ahogyan „intelmeit” elemezve a szerző megállapította (83–85) – elégedetlen volt a saját 48-as szerepével, s úgy érezte, tartozik nemzeti közösségének. A vezeklés – Egyed Ákos szóhasználatában: „katarzis” – a közösségi feladatvállalás erkölcsi parancsához vezette. Ő nemcsak elegendő vagyonnal bírt ahhoz, hogy áldozzon a közdolgokra akkor, amikor nemzeti-kulturális célú beruházásokra semmit sem költött az állam, hanem kötelességének is tekintette azt. Prog-

ramját így összegezte a szerző (84): „örökölt vagyonnal segíteni a hazát.” Kiegyensúlyozott maradt a politikai kapcsolatrendszere is. Bécs hivatalosan nem fogta 1849 után perbe, s így elegendő mozgásszabadsága maradt a cselekvésre; s mivel nem volt lázadó-ellenálló alkat, a tőle eredő vállalkozásokat később sem fogadták merev ellenszenvvel. „Kitartó kérvényezéseinek” odafönt meg lehetett az eredménye. Másrészt viszont áldozatos munkája hamar feledtette a hazatérése utáni erdélyi bizalmatlanságot is. Tegyük hozzá, hogy ő nem is kompromittálta magát olyannyira, mint a Bécsben 48–49-ben ajánlatokat tevő magyar konzervatívok (pl. Dessewffy Emil), ő nem igazodott az udvar nézőpontjához. Mindezért Erdély 1849 után elfogadhatta hiteles vezetőjének. Az önkényuralom időszakában bármilyen közösségi alkotásnak előfeltétele volt a (nem elvtelen) kompromisszumok megteremtése. Mikó Imre erre igazán alkalmas volt, s vállalásai azért lehettek sikeresek, mert gyakorlatiasan cselekedett és hatékony szervezőnek bizonyult. Családi öröksége, rangja, vagyona mellett ezek a tulajdonságai tették alkalmassá az 1850-es években a vezető szerepre.

Mikó Imre igazi terepe a pragmatikus cselekvés volt. Nem volt mély és eredeti gondolkodó. Egyed Ákos két összefüggésben elemezte és méltatta eszméit (89–95, 141–151), de a kötet olvasója inkább csak egy tisztességes és bölcs ember általános eszmélkedésének érzi Mikó fejtegetéseit. Az *Irányszékben* megfogalmazott célja (a nemzeti alapok mentése és erősítése) az 50-es években mindenképpen időszerű volt, az eszközöket logikusan választotta meg, de mintha politikai beszédmódja anakronisztikus lenne. Nemcsak az egykorú helyzetelemzők szellemi magassága (Kemény Zsigmond, Eötvös József stb.) láttatja Mikó teoretikus teljesítményét kisebbnek. A „va-

lamihez kezdenünk kell” érzete őt arra készítette – mint ahogyan az EGE 1855-ös füzetében olvasható (104–105) –, hogy az új időkkal „alkura lépjen.” Azaz ő nem az elvi számvetés felé mozdult el 1849 után, s nem követte a jobb időt remélő kivárákat sem, hanem személyes példájával (anyagi áldozat) és kitartó szervezőmunkájával a cselekvés lehetőségét kereste. Ezért természetes, hogy a róla szóló monográfiában Egyed Ákos a hétköznapi részletek minél pontosabb rekonstrukciójára vállalkozik. Ismert és még feltáratlan források megszólaltatásával, elemzésével a lehető legteljesebben mutatja be Mikó tevékenységét. Különösen igaz ez a Mikó Imre „fő életművének” nevezett Erdélyi Múzeum-Egyesület (EME) esetében, amelynek keletkezéstörténete rendkívül anyag-gazdag része (151–199) a kötetnek. Az alapítás körüli dilemmák elemzéséből kiderül, hogy milyen fontos nemzetstratégiai kérdések vetődtek fel: egyrészt az, hogy az intézmény (erdélyi) *országos* és így esetleg multikulturális, vagy hangsúlyozottan *nemzeti* legyen; másrészt pedig az, hogy pusztán a felajánlott magángyűjteményeket összefogó *múzeum* vagy emellett *tudományos műhely* is létesüljön. A négyéves küzdelem végül a Mikó által megálmodott gyümölcsöt teremte, hiszen 1859-ben valóban „Erdély magyar népiségének koncentrált Muzeuma s azzal egybekötött némi tudományos tűzhelye” jött létre – ahogyan ezt Mikó még 1856-ban szózatában (169) megfogalmazta. Azaz az EME erdélyi mérethben egyesítette a Széchényi Ferenc kezdeményezésére létrejött egyik közgyűjtemény (Nemzeti Múzeum), és a fia, István által alapított tudós testület (MTA) funkcióját. Mivel a szervező-alapító haláláig elnöke és vezetője maradt az EME-nek, s mivel az néhány nehéz korszak és negyvenéves kényszerszünet után is az erdélyi magyarság szellemi központja lehet,

ezért illeti Mikó Imrét leginkább az utókor hálája – rögzítette Egyed Ákos visszatérően. A szerző azonban nem egyszerűen kötetnyi „szobrot emel” egy erdélyi tudomány-ill. kultúrpolitikusnak. Hiszen nemcsak arról kap teljes képet az olvasó, hogy mit tett Mikó az EME-ért, később a kolozsvári egyetemért, Erdély oktatásügyéért, a Kolozsvári Nemzeti Színházért, az erdélyi vasutakért, az EGE újjászervezéséért, a tudományos történetírás megalapozásáért, hanem pontosan megismeri a környezetet: Erdély századközépi kulturális, oktatási, gazdasági állapotát.

Egyed Ákos műve abban a tekintetben is egyedülálló a Mikó-irodalomban, hogy ő nem nagyolta el a pálya kulcsidőszakához viszonyított elő- ill. utótörténetet. Bár a kötet belső arányai természetesen eltolódtak az 50-es évek felé, mégis a szerző a korábbiaknál sokkal részletesebben és árnyaltabban tárgyalta a hivatalnoki karrier útját, a 48-as örlődéseket, és az 1867 után kevésbé sikeres miniszterséget. Többször arra utalt, hogy a történetíró feladata az, hogy a kényes kérdésekre is választ keressen, s nem az, hogy elhallgassa vagy egyszerű sémákkal magyarázza őket. A megoldást ebben az esetben is a forrásfeltáró szakszerű vizsgálatban és a politikai körülmények árnyalt elemzésében találta meg. Az egyszerű ítéletalkotás helyett ő vizsgál és mérlegel.

Egyed Ákos bő ötven esztendő kutatói tapasztalatára, s különösen gazdag korismeretére támaszkodva jócskán a megszokott szakmai-népszerűsítő életrajzok szintje fölé teljesíti vállalatát. Példaként idézhetjük a családtörténeti bevezető fejezetet (16–25), amely nem egyszerűen a jelentős ősök adattárjellegű felsorolását tartalmazza, hanem a székely előkelőség több évszázados útját felvillantva tárja fel a Mikó Imrere háramló családi örökség (vagyon, szellemi, mentalitásbeli) lényegét. Szakszerű választ

kapunk például arra a kérdésre, hogy mit jelenthetett a 13. században „comesnek és Sebesi székelynek lenni”, hogy milyen természetű és tulajdonlású birtoktestekből állt össze egy vagyonos székely nemes öröksége, hogy milyen indokkal lehetett a 18. század közepén grófi címhez jutni. A későbbi fejezetekben ugyanígy részletes szakmai elemzést kapunk a Nagyenyed-i Bethlen Kollégium egykorú szellemi arculatáról (26–30), a hivatali rendszerről, és a kor politikai tendenciáiról (33–35). Különösen gazdag háttérismeretre épül az 1848/49-es fejezet (50–78), s ez természetes is, hiszen Egyed Ákos kiváló, több kötetet jegyző (pl. Erdély 1848–1849. I–II.) szakértője ennek a korszaknak.

Talán éppen ez Mikó Imre életútjának, ha nem is a legsikeresebb, de a legizgalmasabb szakasza. Hiszen korábban kiszámítható egyenes vonalon (s némileg unalmasan) haladt előre a gróf közpályája. A guberniumi írnok előbb fogalmazó, majd titkár lett, s bár az 1830-as évek közepén kapcsolatot talált a nemzeti-liberális ellenzékkel, mégis maradt udvari szolgálatban. Bécsbe az Erdélyi Udvari Kancelláriára került, később Kolozsvárt kormányiszéki tanácsos, s végül 1847-től Nagyszebenben főkincstárnok lett. Bár voltak olykor dilemmái szolgálata és nemzeti kötődése között, de ez nem vezetett nála meghasonláshoz. Ahogyan Egyed Ákos összegezte (47): megadta a császár-királynak „ami a császárré.” Ezzel szemben 1848–49 végletes értékvalasztásokba kényszerítette. Egyed Ákos elemzése szerint Mikó 48-as alapállását a „mérsékelt ütemű haladás” célja (szemben a radikális, gyökeres fordulattal), a „felülről jövő kezdeményezések” és a legalitás elve (szemben minden forradalmi, s tömegmozgalmi nyomással), s végül a béke minden áron való megőrzésének szándéka határozta meg. S mivel minden ügyet – a szerző na-

gyon találó megfogalmazásával – a „szokványos hivatali eljárás útján” akart elintézeni, ezért természetes, hogy politikai identitásválságba került: dinasztikus lojalitása és a nemzeti kötődése többször ütközött. Egyed Ákos vizsgálata egyértelműen bizonyítja, hogy Mikó Imre a „nemzeti program” mellett maradt például akkor, amikor elodázta erdélyi kancellári kinevezését, amellyel az udvar az uniót igyekezett ellehetetleníteni; amikor sikeresen közvetített a „két haza” egyesítése ügyében, s amikor az agyagfalvi székely nemzeti gyűlésen (békeltető szándéka ellenére) elfogadta a „táborba hívó” többségi határozatot. Azonban az erdélyi főkormányiszékek (Gubernium, Kincstár) élén – 1848. júliusától lett főkormányzó – kevéssé volt sikeres: nem teremtett ellensúlyt a bécsi politika helyi machinátoraival (pl. Puchner tábornokkal) szemben, s olykor naivan igazodott az udvar elvárásaihoz. 48-as sorsa azonban nem különbözik gyökeresen azokétól a magyar politikusokétól, akik nem tudták/akarták átlépni a saját királyukkal való szembefordulást ill. a háború Rubicon-ját, s a kilátástalanság vagy a belső ellentétek föloldhatatlansága miatt ősszel vissza- vagy emigrációba vonultak (ill. elmeógyógyintézetbe kerültek). Van azonban némi különbség. Mintha Mikó Imre esetében az udvari szál erősebb lenne, hiszen ő saját politikájának kudarca után is (1848 decemberéig) hivatalában maradt. Bár akkor Olmützben háziőrizetbe került – s ilyen minőségben volt Bécsben egészen 1849 októberéig –, mégis, az egyetlen vonatkozó visszaemlékezést olvasva (79) úgy tűnik, hogy teljesen szabadon élhetett a császárvárosban, s így mintha az a hely nem pusztán kényszerlakhelye, hanem menedéke is lett volna a legnehezebb időkben.

A politikus Mikó megítélése nem egyszerű feladat. Mint ahogy – Egyed Ákos

ítélete szerint – 1848-as politikája „kudarchoz vezetett” (78), ugyanúgy 1867–70 közötti közlekedésügyi minisztersége is „sikertelen” volt (214). Rá vonatkozóan is idézhetnénk – visszatérve e recenzió alapgondolatához – az erdélyi remekíró, Kemény Zsigmond *Forradalom után* című esszéjét (1850): ő „nem [volt] minden kornak embere.” Kétségtelen, hogy nem az ő világa volt 1848/49 demokratizmusa, feszültsége, és a kiegyezés utáni ridegebb politikai érdekérvényesítés ill. a korrupciókkal terhelt vasút-gründolás korszaka. Mégsem állíthatjuk, hogy pusztán a körülmények miatt nem tudta eredményesen föloldani a rá nehezedő bonyolultabb politikai szituációkat. S ebben a kérdésben némileg eufemisztikusnak érezzük Egyed Ákos megállapításait. A kötet szerzője egy olyan „jó szándékú”, nemes célokért küzdő (persze nem mindig sikeres) politikusnak mutatja be, akitől távol álltak a „machiavellista módszerek” s az elvtelenség. Ezzel az ellenpontozással azonban Egyed Ákos a közszereplőket túl egyszerű koordináták között értékeli. A monográfia olvasója inkább úgy látja, hogy Mikó valóban tisztos, de némileg naiv politikus volt, akinek nem volt túl jó a politikai tájékozódó képessége, s nehéz helyzetekben a helyzetértékelése. Mintha csetlő-botlón (erősebben fogalmazva: főúri dilettánsként) mozgott volna a modern, modernizálódó (s ez nem lehet érték kategória) politika világában.

Egyed Ákos nem történeti elbeszélést írt, s nem egyes szám harmadik személyű cselekményes életrajzot, hanem reflektált, a szempontjait hangsúlyozó, elgondolkodó-elemző szakmunkát. Mégis könnyen olvasható a kötet, s nyelvi megformáltságát (ill. küllemét) tekintve különösen igényes. A nemzeti „nagyjaink” életrajzaira sokszor jellemző frázisos emelkedettséget kerüli, amikor pedig értékelő-méltató megjegyzéseket

tesz, roppant érdekesen, játékosan, amolyan „székely-góbésan” dicséri hősét. Mindig valamely régebbi szerző retorikus méltatását idézi, s ő csak annyit érzékeltet vagy tesz hozzá, hogy egyetért az idézett szöveggel. Horváth Boldizsár, Jancsó Elemér, Nádasdy Ferenc, Kemény Gábor, Gidófalvi István és a többiek beszélnek: Egyed Ákos „rábólint.” Az olvasó két összefüggésben értelmezheti ezt az eljárást. Egyrészt úgy tűnik, hogy a szerző – s ezt a könyv bemutatóján maga is említette – azért bújik a neves elődök dicsérő szavai mögé, mert így az anyaországi olvasóközönség – mely Mikót kevésbé ismeri – láthatja történeti jelentőségét. Másrészt viszont úgy gondoljuk, hogy a dolgozat nyelvi-szemléleti egységessége is okozója lehetett annak, hogy a szerző nem retorizál, azt másra bízta-hárítja.

Erős hangsúlyt kap a műben és az alcímbe is kifejeződik („Erdély Széchenyi-je”) Mikó Imre és Széchenyi István párhuzamba állítása. Nyilván úgy érthetjük ezt a formulát, hogy amit Széchenyi jelentett Magyarországnak (ill. az összmagyarságnak), ugyanazt jelenti Mikó Erdélynek. Egyed Ákos egy rövid fejezetben (172–176) összegezte e méltatás keletkezéstörténetét, lényegét; és emellett sokszor és sokrétűen utalt a Mikónál kimutatható Széchenyi hatásokra (pl. MTA – EME); a tudatos követő gesztusokra (pl. Mikó közlekedésügyi minisztersége); a közös vonásokra (pl. középutasság, mérsékelt veszélyelkerülő nemzeti program); és a párhuzamokra (pl. az önismeret elsődlegessége, művelődésügyi és gazdasági reformok preferálása). Természetesen a különbségeket is világosan megragadta: más korban (eltérő politikai viszonyok között) tevékenykedtek, személyiségük pedig eredendően különbözött. Barta János a kötethez írt előszavában ugyanezekre a megfontolásokra tette a hangsúlyt, amikor röviden és arányosan rákér-

dezett a motívumra. Alaposan kibontott kérdés tehát ez, úgyhogy csak egy kiegészítő megjegyzést fűzünk hozzá.

A Mikót jellemző „Erdély Széchenyije” fordulatnak hasonló funkciója van a kollektív emlékezetben, mint a Széchenyre használt „legnagyobb magyar” metaforának. Bármennyire is tetszetős és megszokott azonban egy ilyen kifejezés, mégsem könnyű hozzáférni a lényegéhez, mert túl statikus, szinte emblematikusan rögzül. Mikó esetében a gondot az okozza, hogy Széchenyi egy roppant nehezen viszonyítható történelmi személyiség, mondhatni: egy „külön szféra.” S ha őt az erdélyi gróffal összevetjük, akkor nemcsak Mikót értelmezzük a Széchenyi szintjén, hanem a Széchenyi-jelenséget is automatikusan egyszerűsítjük. Ezért mi, bár a kötetben bemutatott hatásokat és párhuzamokat mind helytállónak látjuk (s itt nem rögzítjük a szint- és jellegkülönbség számtalan elemét), a metaforát inkább csak mint egy Mikót méltató retorikai alakzatot értékeljük, s nem mint a

lényegét kifejező, s így igazolható (vö.: 14. és 236.) megállapítást.

Egyed Ákos záró gondolatában kifejtette, hogy a tudomány e könyv megjelenése után sem mondhat le „egy részletesebb Mikó Imre – *monográfia* megírásának tervéről.” S anélkül, hogy a szerzőt erről a („kiszabott időtől és életkörülményeitől” függő) vállalásáról lebeszelnénk, rögzítjük, hogy kötete minden tekintetben messze fölülmulta a vonatkozó irodalmat, s recensens olvasója elvárásait. Úgy értékeljük, hogy meggyőzően teljesítette saját szándékait, s – az ő szófordulatait átfogalmazva – *a Mikó életrajzok hiányait kiküszöbölte, a tényeket helyes rendben értelmezte, a történelmi összefüggéseket kihámozta, az előtte járóknál sokkal többet merített eredeti forrásokból, s a kényes kérdéseket nem kerülte el; azaz az egész pályaképet szakszerű vizsgálat tárgyává tette.* Ezért Egyed Ákos művét teljes meggyőződésünkkel ajánljuk a szakmai körök és ugyanilyen érvénnyel a „művelt olvasóközönség” figyelmébe.

Velkey Ferenc

Magyar udvari rendtartás: Utasítások és rendeletek 1617–1708.

Millenniumi Magyar Történelem, Források, szerkesztette: Koltai András
Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 288 lap

A *Magyar udvari rendtartás* című kötetben kiadott 33 instrukció a kora újkori társadalomtörténeti kutatások számára alapvető fontosságú. A forráskiadvány kronologikus rendben tárja a nyilvánosság elé a 17. századi Magyarország fejedelmi és főúri udvarainak életét szabályozó jegyzékeket, melyeket a palotán, a konyhán, az istállóban és a vártán a betöltött tisztségek minősége szerint négy nagyobb csoportban tárgyal. Az iratok társadalomtörténeti forrásértéküket tekintve hathatós segítséget nyújtanak a

17. századi inasok (házőrzők, bennhálók, bortöltők, étekfogók, asztalnokok, ajtónálók, borsolók, cipóhámozók stb.) és egyéb tisztségviselők (prefektus, komornyik, hopmester stb.) feladat- és jogköreinek tanulmányozásához.

Mindenekelőtt érdemes kiemelni a kötet interdiszciplináris jelentőségét. Az udvart érintő utasításokkal ugyanis a személyközi kapcsolatok kerültek előtérbe, ennek következtében az instrukciók a viselkedést szabályozó gyűjteményekkel mutatnak ro-